

Η δημόσια υγεία, 1880-1888

του Πολυχρόνη Ενεπεκίδη*

Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912

Λογοτεχνικά, ταξιδιωτικά, βιογραφικά και ιστορικά

— πεζά και ποιητικά — κείμενα για τη Θεσσαλονίκη και την ενδοχώρα της
από τις βιβλιοθήκες των **Γ. Κατσέα**, **Α. Χατζητόλιου** και **Ι. Μπισχιγιώτη**

[...] Το κλίμα της Θεσσαλονίκης είναι εύκρατο [...] Επικρατούντες άνεμοι είναι οι βόρειοι, βορειοανατολικοί της ξηράς, ο καλούμενος Βαρδάρης από τον νότο, νοτιοδυτικοί και οι θαλασσινοί. Κάθε χρόνο, κατά το πλείστον προς το τέλος του φθινοπώρου, παρουσιάζονται [...] ελαφρές σεισμικές δονήσεις.

Οι υγειονομικές συνθήκες

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού που αποτελείται από Εβραίους των πτωχότερων τάξεων κατοικεί σε βρώμικα παλιά ξύλινα σπίτια κολημένα το ένα δίπλα στο άλλο. Οι στενοί ακάθαρτοι δρόμοι ή δεν είναι καθόλου λιθοστρωμένοι ή είναι πάρα πολύ ελαττωματικά —εξαίρεση αποτελεί ο Φραγκομαχαλάς [σημ: συνοικισμός περί την σημερινή οδό Φράγκων] και το Κάι [σημ: η παραλιακή οδός]. Επίσης και στον τουρκομαχαλά που βρίσκεται πιο ψηλά, οι συνθήκες είναι κάπως πιο ευνοϊκές.

Η ύδρευση παρουσιάζει ελλείψεις. Και το μεν νερό που έρχεται από το κοντινό βουνό είναι καθαρό και πόσιμο, ωστόσο οι ελαττωματικοί υδραγωγοί και η παραμελημένη επιτήρηση το κά-

νουν τις περισσότερες φορές ακάθαρτο που, ιδίως το καλοκαίρι, να μη συνιστάται η χρήση του χωρίς προηγούμενο φιλτράρισμά του. Η αποχέτευση, αν εξαιρέσουμε μερικούς πρόχειρα κατασκευασμένους αγωγούς στους κύριους δρόμους του Φραγκομαχαλά, είναι ανύπαρκτη.

Η ελονοσία

Βόρεια και ΒΔ της Θεσσαλονίκης, κοντά στο [σημ: παλαιό] σιδηροδρομικό σταθμό, απλώνονται οι φαρδιές εκβολές του ποταμού Βαρδάρη. Αυτές οι ελώδεις εκτάσεις καθώς κι εκείνες που βρίσκονται βορειότερα (ιδιαίτερα αξιομνημόνευτα είναι τα έλη του Αμάτοβο [σημ: η —αποξηραμένη πλέον— λίμνη του χωριού Άσπρος]) αποτελούν την κύρια πηγή των πολυάριθμων και πολύμορφων ελωδών νόσων που μαστίζουν την Θεσσαλονίκη κάθε χρόνο [...]. Οι συνοικισμοί που υποφέρουν περισσότερο είναι ιδιαίτερα εκείνοι που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της πόλης. Ο ζεστός βοριάς [σημ: από το 1717 ο Lancisi συνέδεε την νόσο με τον αέρα των ελών-male=κακός, aria=αέρας/ malaria ενώ η συσχέτιση της μετάδοσής της από τα κουνούπια διαπιστώνεται

* Συμπλήρωμα δύο άρθρων του «Αυστριακού μηνιαίου περιοδικού για την Ανατολή» (το ένα του προξενικού ιατρού της Αυστροουγγαρίας στη Θεσσαλονίκη Ράντβανερ [Υγειονομικές συνθήκες της Θεσσαλονίκης, 1888] και το άλλο, του ιατρού Λόντον [Γύρω από τις υγειονομικές συνθήκες της Ανατολής, 1876]) μεταφρασμένα και σχολιασμένα από τον ποντιακής καταγωγής ιστορικό (Αμισός του Πόντου, 1919) Π. Ενεπεκίδη [Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912, Εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988]. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βιέννης Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, με διεθνώς αναγνωρισμένο και τεράστιας έκτασης ερευνητικό (κυρίως σε κρατικά αρχεία πολλών ευρωπαϊκών χωρών) και συγγραφικό έργο, έχει τιμηθεί με το μετάλλιο της πόλεως της Θεσσαλονίκης

Το Καραμπουρνάκι στις αρχές του 20ού αιώνα, όπου και τα πρώτα λοιμοκαθατήρια.

το 1894] περνάει πάνω από τις ελώδεις εκτάσεις, μολύνεται με τα μικρόβια της νόσου τα οποία και μεταφέρει στην πόλη, αχρηστεύοντας συνάμα τον ευεργετικό δροσερό θαλασσινό αέρα που – αρχίζοντας σχεδόν κάθε μέρα προς το μεσημέρι να φυσάει [...] φέρνει τον οζονούχο, αντιμιασματικό αέρα της θάλασσας. Τον χειμώνα, όταν τα έλη παγώνουν [...] ο αέρας του Βαρδάρη δεν είναι μολυσματικός, γίνεται όμως επικίνδυνος όταν αρχίζουν οι θερινοί μήνες, ιδιαίτερα όταν οι βροχές δεν είναι πολλές και η γη γίνεται γόνιμη μόνο σε περιορισμένο βαθμό.

Νοσοκομεία – γιατροί – τσαρλατάνοι

[...] Υπάρχουν βέβαια στα χαρτιά αρκετές διατάξεις που θα έπρεπε να διευθετούν το θέμα της εξασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος και να κανονίζουν τα του επαγγέλματος των φαρμακοποιών και των μαιών, ωστόσο παραμένουν κατά κανόνα ανεκτέλεστοι [...] Έτσι, ένας ολόκληρος στρατός από τους καλούμενους μικρογιατρούς, τσαρλατάνους και φαρμακοποιούς απ' τους οποίους πολλοί δεν ξέρουν ούτε τη μητρική τους γλώσσα να διαβάσουν ή να γράψουν, σκορπίζουν την ανασφάλεια στους κατοίκους της πόλης.

Ασθένειες

[...] Σπάνια εμφανίζονται στη Θεσσαλονίκη επιδημίες που παίρνουν έκταση. Παρουσιάζονται βέβαια από καιρό σε καιρό κρούσματα δυσεντερίας, πνευμονίας, σπανιότερα τύφου, παιδικών ασθενειών κάθε μορφής [...] Για τον ξένο που διαμένει συνήθως στον Φραγκομαχαλά και δεν παραμελεί να τηρεί τα πασίγνωστα αναγκαία προφυλακτικά μέτρα, η παραμονή στη Θεσσαλονίκη δεν συνεπάγεται καθόλου τους κινδύνους που περιγράφονται από κάποιους κατά τρόπο υπερβολικό [...]

Οι επιδημίες

Όποιος θυμάται την απελπιστική και γεμάτη φόβο κατάσταση της Ανατολής, όταν κατά τις περασμένες δεκαετίες ξεσπούσε η πανούκλα ή η χολέρα και έχει ακούσει τις περιγραφές των καταστροφικών συνεπειών από το στόμα αυθεντικών μαρτύρων, σύμφωνα με τις οποίες οι κυβερνητικοί υπάλληλοι ήσαν υποχρεωμένοι σχεδόν κάθε χρόνο, μαζί με τους εύπορους πολίτες, να ζητούν τη σωτηρία τους παίρνοντας κατά τη φυγή τους ελάχιστα πράγματα για να αποφύγουν τον σχεδόν σίγουρο θάνατο [...], ενώ ο αγροτι-

Το νοσοκομείο «Άγιος Δημήτριος» τότε οθωμανικό σε θέα από τα κάστρα στις αρχές του 20ού αιώνα.

Το παλιό Θεαγένειο Νοσοκομείο, παραπλεύρως του Μητροπολιτικού Ναού της Θεσσαλονίκης.

κός πληθυσμός αποδεκατιζόταν από το θανατικό και η γεωργία ερήμωνε και κάθε εμπόριο και κίνηση σταματούσε [...] δεν θα αρνηθεί να αναγνωρίσει την καλή θέληση των κυβερνήσεων εκείνων [σημ: τουρκική και αιγυπτιακή] που θέλουν να οργανώσουν τις υγειονομικές υπηρεσίες κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα [...]

Λοιμοκαθαρτήρια – καραντίνα

Η αρχή των λοιμοκαθαρητηρίων χρονολογείται ήδη από το 1829, όταν ιδρύθηκαν πρώτα στη Μολδοβλαχία [...] με σκοπό να προστατεύσουν τους πολίτες από την επιδημία της πανώλους που οργίαζε την εποχή εκείνη, και έκτισαν και κτίρια καραντίνας [...] Και τα εμπορεύματα, αλλά ιδίως τους αξιολύπητους επιβάτες τους έκλειναν εκεί μέσα για μέρες, ακόμη και για εβδομάδες, για να τους υποβάλουν στη διαβόητη δοκιμασία της απολύμανσης. Αργότερα, το 1838, όταν ο σουλτάνος Μαχμούτ αποφάσισε να εξαλείψει την πανούκλα από το κράτος του, ιδρύθηκαν λοιμοκαθαρητήρια [...] στις εξής πόλεις: Κωνσταντινούπολη, Καρς, Ερζερούμ, Τραπεζούντα, Σαμψούντα, Σινώπη, Μαλάτεια, Ικόνιο, Κιουτάχεια, Προύσα, Νικομήδεια – Μουδανιά, Καλλιόπολη, Μυτιλήνη, Σμύρνη, Αϊδίι, Ρόδο, Θεσσαλονίκη, και κατά μήκος του Δούναβη [...]

Ότι όμως τα λοιμοκαθαρητήρια αυτά που είχαν ιδρυθεί αρχικά κατά της εξαπλώσεως των επιδη-

μιών της χολέρας και της πανώλους όχι μόνο δεν προσφέρουν καμία προστασία κατά της διαδόσεως των ασθενειών, αλλά μάλλον συμβάλλουν στη μετάδοσή τους σε υγιείς ανθρώπους που είχαν την ατυχία να εξαναγκαστούν να περάσουν μερικές ημέρες σε τέτοιου είδους φυλακές, αυτό αποδεικνύεται από άπειρες περιπτώσεις [...]

Ευσυνείδητοι γιατροί και άλλοι με λογική και παρατηρητικότητα, που έζησαν πολλές επιδημίες πανώλους και χολέρας, πείσθηκαν απόλυτα πως η επαφή με ασθενείς δεν είναι μεταδοτική. Φαίνεται σήμερα απίστευτη η γνώμη πως η χολέρα και η πανώλης μεταδίδονται με τα ρούχα και τα εμπορεύματα, μια γνώμη που έχει καρφωθεί στο μυαλό φανατικών οπαδών της καραντίνας [...] Εξάλλου έγιναν πειράματα με αντικείμενα ασθενών από χολέρα ή πανώλη που τα έφεραν σε επαφή με το δέρμα υγιών προσώπων σε περιοχές που δεν είχαν προσβληθεί, με αποτέλεσμα να μην αρρωστήσουν τα πρόσωπα [...]

Ωστόσο σε τι ωφελούν όλα τα μέτρα της καραντίνας σε μια χώρα που το σπέρμα της μετάδοσης το έχει μέσα στους ίδιους τους κόλπους της; Είναι γνωστό πως οι κίνδυνοι της χολέρας και της πανούκλας βρίσκονται σε αντίστροφη σχέση προς το επίπεδο πολιτισμού [...] κι ότι μόνο η θεμελιακή, ευσυνείδητη εφαρμογή των μέτρων δημόσιας υγείας μπορούν να αναχαιτίσουν τις επιδημίες αυτές.

Ὁ γραμματῶν ἄπειρος βλέπων οὐ βλέπει

(Ὁ αγράμματος, ἀν καὶ ἔχει μάτια, δὲν βλέπει)

Μένανδρος